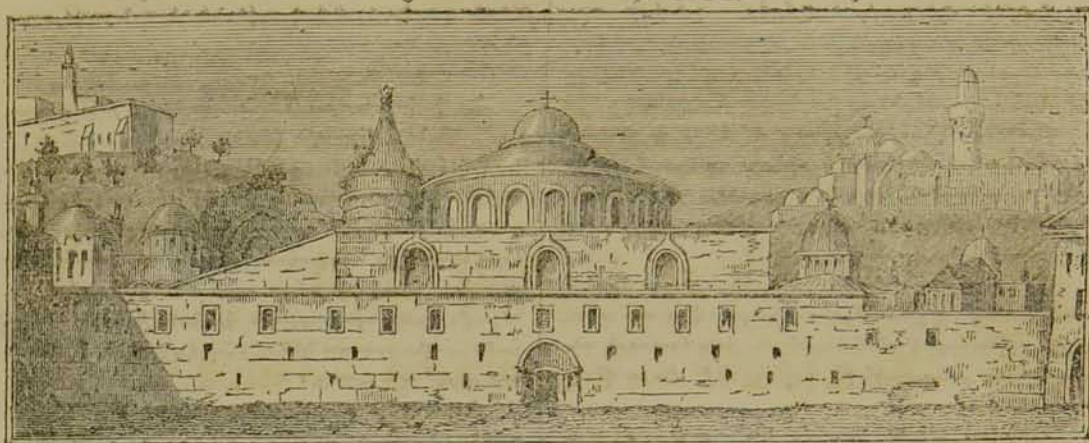

ՎԵՅԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ
ԹԻՒ 9.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 30.
1871.

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Բանաստեղծութիւն: — Ազգ. նոր թերթիցները: —
Մ. Գեղարթաշ, եւ իր մասնագրութիւնը: —
Արշակ Բ. Նուարդուրդուրիւնը եւ Անտիքեանի
տաղերը: — Երամշտութիւն: — Եկար:

ԱԶԳԱՅԻՆ մէջ մասնագրութեան ծաղկումը
իւր բնական շրջանը, իւր այլ եւ այլ եղանակներ
ունի:

Բանաստեղծութիւնը՝ մասնագրութեան գա-
րուն է:

Եղանակը՝ երբ գարուն է:

Ճաղիտաթիւթ բնութիւնը՝ իր զուարթ նշու-
լիներով եւ աննայապար մարդերով կուգայ յաղ-
թանակաւ, ձմեռնային թիպոված ամերը փա-
րատելու, եւ քրտնաջան երկրագործին ՅՈՅՍ,
ու կարօտակէզ կուսին ՍԵՐ ներշնչելու:

Եղանակը՝ երբ գարուն է:

Ճաղիտաթիւթ հովիտներ՝ աննայապար աղբերա-
կայ հեղատաճ աղբերաւն խոխոյանքը կը կրկնեն:

Խորհրդէի գառնակներն եւ ուրիշները՝ մոր
գարունայ վրայ կրկնին ճարակիւ:

Մեկ խօսքով, եղանակը՝ երբ գարուն է:

Բնութեան մշտանորոգ մատենը սիրակէզ բա-
նաստեղծի մը նախերգանքով կը փոխադրուի իւր
բաժարուեալ դայակներով իր նաւան՝ վարդը՝ կը
գեղգեղէ:

Այսպէս ալ աղբի մը երբ մասնագրական
կենքը պիտի սկսի, նախ՝ սիրուն ու զգացումները
կը խլտին, խօսքերը՝ երգ եւ հառաչանքը՝ նուագ
կը դառնան:

Իսկ երբ գարունը կ'երթայ՝ ծիծաղկոտ հովիտ-
ները կը դալիւնան, ծաղկանց արեւը կը նուաղի,
լեռները՝ իրենց վերաբրտն կը փոխեն, բայց բնու-
թիւնը կը կապուի, ծառերը պտղաց բեռն տակ
կը հեծեն, գառները՝ հօտ կը դառնան եւ սիրայ գա-
ղար համբոյները՝ կարօն սերնդոց կը փոխուին:

Նշանակաւ ալ աղբերուն գրաւորական շրջանին
հարմարմը՝ զգացմանց փափուկ պտայտաւթեամբ
կը կրկնի, եւ գիտութեանց ու արուեստից արգա-
տաւետ եղանակաւ կը վերջանայ:

Եւ նախ՝ Օրհնարդուն Յովակոսը կը յաջորդէ,
Հովերն ու Պինգարը՝ Պղատն եւ Պլուտարը կը ծը-
նանին, Գողթան Աւաղները՝ մեր թարգմանչաց դա-
րուն տեղի կուտան:

Տանձէ, Շէքսպիրի և Շիլլեր, դժոխաց ար-
հաւիրքը, և մարդկային բնութեան սրտնշւոյն խոր
պատկերներն 'ի զուր չեն երկներ : Մէկը՝ Գալիլէո
կը բերէ, միւսներն ալ Բալթէսթի և Պիտագորաս :

Բանաստեղծութիւնը բոց մ' է՝ որ կը ջնաս-
ցանէ սրտերը, և երկարիկ մը՝ որ զգացումներ կը
ցնցէ, բաժակ մը՝ որ երեւակայութիւնը կը վառէ :

Ի հակիրճ՝ բան, հոգւոյն թարգմանն է, որ
մարդկութիւնը կը մեկնէ . . .

Մուսայից այս փափուկ արհեստը—որ երբեմն
աստուածոց լեզուն էր—կոյրերը՝ կ'առաջադա-
նէին, կազմէին կ'անմահացնէ և խաւածագուծ ան-
հատներու քաղաքակիրթ ազգաց մէջ մուտ մը կը
ստորագրէ :

Հնդկաց Վէսան՝ Պարսից Հաֆշը՝ Արաբացոց
Աշիւարը՝ Եւրոպական դարութեանց իրախճանին մէջ
ականաւոր տեղեր ստացած են . մին Հեփիսթոսի,
երկրորդն Ասակրէտի և երրորդն ալ Լամարթինի
հետ զուգակշիռ հանդիսանալով :

Ո՛վ որ Քնար ունի, Հայրենիք ունի . . .

Խօսքս՝ անոնց համար չեն, որոնք բանաստեղծ
ձեւանալու սին փառասիրութեամբ՝ ամէն դարու
մէջ կ'եւան և միայն երգած բլալու համար կ'եր-
գեն, և կամ անձաշակ ու անհանձար գրուածնե-
րով մատենագրութեան առուակը վայրկի մը կը
պղտորեն :

Ո՛չ, ամէն ոտանաւոր՝ բանաստեղծութիւն չէ,
ինչպէս նաեւ ամէն բանաստեղծութիւն՝ ոտանա-
ւոր չէ :

Ոտանաւորը՝ թումբ մ' է, բանաստեղծութիւ-
նը՝ արծիւ մը . . .

Տաղաչափութիւնն և Քերթողութիւնը արու-
եսաներ են, իսկ բանաստեղծութիւնը՝ տուրք :

Անոր համար կ'ըսուի յառաձ . Ճարգասանք է
զանին, Բանաստեղծ ծնունդն : Քերթող մը՝ իր կատա-
րելութեան զենիթը հասնելու համար պէտք է ա-
մենայն ուսմանց մէջ իր ծորալը յայկցնէ :

Հին քերթուածները և հազնիքութիւնները՝
աղբաձ ժամանակաւն, բարուց քաղաքականու-
թեան, կրօնից և զիտութեանց պատկերը միահա-
մուռ կը ներկայացնեն :

Հոմերոս՝ 2300 տարուան պատմական կեանք
մը կը յիշեցնէ :

Պինդարոսի տաղերը՝ անշուշտ առանց սրտ-
ճառի չէին, որ Ռիւմպիւսը, Պիւթիանք, Նե-
մեան, Խոթմեանք կոչուեցան :

Մուսայից հրեղէն լեզուն՝ մեր Հայկական ար-
քուշեաց անձանթ չէր :

Հաղարարիկտ Վրոյր մը՝ Արտաշէսի երջանիկ
օրերն, և անոր հաշտակաւոր Մեծատ սպարապետին
քաջութիւնները երգից :

Արտաւազդ Աթաբազը՝ զանազան ողբերգ-
ներ հիւսեց :

Վահագն և այլ զիւցաղուներ իրենց Հայ Պին-
գարաններն ունեցան, բայց ամբողջ որ կռամուռ-

թեան դարերու մէջ ծագեցան և անոր հետ ալ
անհետացան :

Հայկական դարութեան փիւնիկը՝ իւր դարա-
ւոր ածիւնէն վերստին կեանք կ'առնու : .

Եթէ ժամանակագրութեան առջեւ մեր ամենէն
աւելի նշանաւոր մատենագրական թուականը՝ Ճ. Գ.
դարը կը սկսուի, պէտք չէ ուրանալ նաեւ ներ-
կայս, որ ազգ. դրականութեան պատմութեանը
մէջ իւր հայկապ տեղը ունի անուանի քերթող-
ներով, որոնց ստորագրուի կը հանդիսանայ մեծա-
հանձար Բագրատունին, անոր զականն 'ի հին և
նոր քերթող Հայոց :

ՀԱՅԿԱՅ շքեղ զիւցաղներգութիւնը՝ ար-
գարեւ ծայրն ու սրտին է լուսահագի բանաստեղ-
ծին այն սքանչելի երկասիրութեանց, որոնց շատը
թէպէտ թարգմանութիւն են, բայց երբեմն բուն
հեղինակն անգամ կը գերազանցեն :

Թղլթի կտորի մը շունչ և սգի տալ, լեզուն
գործիք ընել և բանը անմահացնել՝ հանձարի բաժինն
է, ըսաւ լուրջ գրագէտ մը :

Չեմ երկուանոր հետեւաբար ըսելու թէ այն դա-
սակարգէն է նաեւ Հայր Արքեի հայաստա Մուսայն :

Եթէ ապողայն մեր համոզումը հաստատէ,
հայկական նոր դարութեան արշալոյսը Բագրա-
տունեան այն սիրալի զիւցաղներգութիւնէն սկսած
պիտի ըլլայ :

Դարձեալ, որ բանասէրը չէ կարդացած եր-
ջանկայիշատակ Տ. Օհան Վանանդեցւոյն ոսկեղե-
նիկ գործերը, ՈՍԿԵԴԱՐՆ և ԱՐՔԻ ԱՐԱՐԱ-
ՏԵԱՆԸ, որոնց մէջ չբնտղ հանձարի մը փայլը,
լեզուն և ճաշակի անհարթութիւնները անտեսա-
նելի կ'ընեն, և ըստ որում առաջին փորձ հայկական
նոր մատենագրութեան, հեղինակին արժանիքը ևս
առաւել զգալի կը հանդիսանան :

Այլ և կայ արդեօք սիրտ մը՝ որ չըմաղի, Հայ
մը՝ որ չի խանդաղաւի, երբ Հ. Ղեւոնդ Արշուն՝
բուն բանաստեղծին մագական գրէն դուրս դիտած
ՆՈՒԱԳՆԵՐԸ, նա մանաւանդ նահապետական հմայ-
ող երգերը՝ կ'ընթեռնու :

Ասանք իրենց սեռին մէջ՝ այնչափ թանկագին
են, որչափ երգական :

Քաջերգակ Հայ—Նահապետին բանաստեղծա-
կան սրտառու զիւսերն և պարզ հայկաբան հիւ-
ստածքը, երեւակայական ջնջ և զուարթ գոյնե-
րը, ոգեւորաց թախնիքը, տահուն դարձուածն և
ոճը, գեղեցկին և փեսային մեղամոլութեան անոյշ ներ-
գաշնակութիւնը, հրաբորբոք խանդը, և հայրե-
նասիրական անկեղծ զգացումները, միահաղոյն հա-
րուստ գեղեցկութիւն մը կուտան Հայ մատենա-
գրութեան, և զՔերթողն՝ անմահութեան ուսմա-
նէն կ'անցնեն . . .

Այս, անհնարին է որ օտար սիրտ մը անդամ
չզգացուի, երբ ԱԻԱՐԱՅՐԻԻ ՊԼՊՈՒՄԸ անոր
ակնջին կ'երգէ :

Ազատ հոգան Հայաստանի, Վենետիկ և Ռուսիոյ Հայ քերթողաց պայծառամիտը համաստեղութիւնները, որ մեր մասեկնադրութեան հոգիներն նոր նշոյններ աւելցուցած են և սպառնայ Հայ սերնդաց լուսաւոր շաւիղներ հորդած:

Ասոնց մէջ մասնաւորապէս կը փայլին:

Ամեն խրիմեան—Հայրենի որ իւր բնական ձիրքով և պարզ ճաշակաւ ունի շատ մը քրտնաթոր և սրտահոտ վաստակներ:

Հայաստանի և Աւետիկայ երկրին ՀԻՄՆԻՄԱԿՆԵՐԸ՝ խիտ բնորդ են իրենց տեսակին մէջ:

Քերթողահայր Բաղրատունցն անկեղծ դըրուտորը գրաւող խրիմեան մը՝ կրնայ ստուգապէս պարծիլ իրեն տաղանդաւոր Հայ քերթող:

Հ. Եղուարդ Հիւրմիւլը՝ որ իր շքնադակիւ գործերովը քաջամանօթ է բանասէր հասարակութեան:

Բաղրատունի հեղինակին համբաւը՝ Լատին Ախր. գիւն անգամ ի նախանձ կը շարժէ:

Պետրոս վարդապետ Ղափանցի, եկեղեցական և ազգային սրտադրաւ Տաղասաց, որոյ առ Հայաստան ուղղած՝ Բաշի Բաշի իմ կարգի վարդապետող երգը՝ իւր Երգարանի բնորդ պատկն է և անհամեմատ իւր տեսակին մէջ:

Խաչատուր Ազովեան, Վեթ. Հայաստանի անդուգական վիպասանութեան մէջ գտնուած խողերէն զատ, ունի շատ տպեալ և անտիպ երգեր, որոնք բանաստեղծական սրտի բնական գեղմունքներ են:

Պատկանեանք (Հայր և որդի): Արտի Արա. ստուգ և Մամիկոնեան Վարդանայ երգը՝ բանաստեղծութեան ճշգրիտ ակադեմիկ են:

Ռուսաստանոց լեզուին անման գեղեցկութիւնը՝ յիշեալ տաղերը մեզ սորվեցուցին, որոնց արձագանքովը դարաւոր ի դարս Հայ սրտերը պիտի բաբախեն:

Գեւ. խորէն Եպիսկոպոս Գալֆա՝ սրուն ուրիշ շատ երկասիրութիւններուն մէջ՝ Ո՛ր յիշեմք Հայաստան և Աղօթի վասն Հայրենեաց՝ նոր և սրտառու ճղանակներ յաւելցուցին Հայկական Բնորդին:

Սրապիտն Հէրիմեան, Աղ. առաջին թատերադէտ, հանրամանօթ է իր Տաղ և Քերթողաբանը, որոնց մէջ նոր գիւտեր և շքնաղ պատկերներ, կուրպի լեզուի և աստեղեան մը հետ համապայծառ կը փայլեն (*):

(*) Թո՛ղ ներէ մեզ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆԻՄ փափկաստ հեղինակ Պ. Ա. Այվազեանն, ունի Երգաց շարակարգին մէջ, իւր անունն եւս գնել. վասն զի զմեր տարակուսիք ըսելու թէ՛ իւր երկասիրած Մրնասնէրուն, Նոսահնէրուն և Քաթիկոնէրուն մէջ կան այնպիսի բանաստեղծական ցոլմունքներ, որոնք իրենց բնական բերմամբ կը մղցն իւր գրուած շատ երգերուն հետ: Մեր ասածները ստուգելու համար՝ կ'առաջարկենք մեր ընթերցողներուն մտադրութեամբ կարդալ Պ. Այվազեանի տնտր առ տնտր հը-

Ստեղծ—Նովա: Սո՛ւ, բաղմամբ երգերով մեծահռչակ հանդիսացած է Ռուսաստանի մէջ, որոյ շատը դժբաղդաբար Տաճկաստանի Հայոց համար անմանօթ մնացած են ցարդ:

Հետզհետէ կուգան նաեւ աղբ. բանաստեղծից ցանկին մէջ. Հ. Զախախեան, Հ. Եղեաթովմաճանեան, Թուրքիմ Աջաք, Միսկին Բուրլի, Նախաշ, Շիրին Արմաղարեանց, Մաղաթեանց, Քամառ — Քաթիկ, Պապեանց, Սմատ Շահաղեանց և այլք, որոց գործոցը վրայ մանրամասնաբար գրելն ուրիշ առթիւ թողովքէ մ'ալ մեր վաղամեռիկ աղգային քերթողին և Անահիթնի նուագաց քաջահամբաւ թարգմանին գործոցը վրայ ծառենք:

Յուրեղմանի Պէշեքթաշեանի մեղմաղծաւ Քնարին դեղեղանքը՝ դեռ Հայկազն սրտից խորերէն անդրադարձ կուտան:

Ոչ ոք կրնայ անթաց ուշօք նկատել այն տխուր գերեզմանը՝ ու հանգչող քաղցրահնչուն Բնորդին վրայ այսօր դամբանական լուսութիւն մը կը տիրէ:

Ո՛ր Հայուն սիրտը չի մորմոքի, երբ կը յիշէ այս հոյակապ անձին տարածամ մահը, որ իր կենաց սուղ և տաժանելի օրերուն մէջ, միշտ Լոյս Ազատութեան, Հայրենիք, և Հայոց դարունները երգելէ չէր դադարէ:

Հայաստան՝ աշխարհագրական բառ մը չէր անոր համար:

Ուստի, երբ դիցայ հայրենիքի մէկ աղէտը, իսկայն իր քաջութեւ քնարիւր ուղեց թեթեւեղնել զայն և ակաթել. և ուր տեսաւ անոր մէկ իննդը՝ իր ժպիտն ալ խառնեց անոր հետ:

Ա՛սաղ մ'էր նա՝ որ մարեցաւ: Յուսոյ ծաղիկ մը՝ որ դարաւոր գերեզմանաց վրայ փթթեցաւ ու թառամեցաւ:

Պէշեքթաշեան՝ Ռաֆայելեան դարաստանի առնցուն և բեղմնաւոր բոյսերէն մին էր:

Բնութիւնը բանաստեղծին եռանդուն և բարձր թռիչքն ալ վրիտ կողմութիւն մը տուած էր:

Իր կենաց դուռը թշուառութեան մէջ բացուեցաւ, փառքն ու բառաւ գերեզմանէն անդին սկսաւ:

Արդարեւ հետաքրքրական է բանաստեղծից կենցաղը, երբ մոտենք թէ Հոմեր ալ պատկառելի ճերմութեամբը մաքրացաւ, ինչպէս Լամարթին ալ սրտորոգով մեռաւ:

Պէշեքթաշեան առնոյ վիճակակից գանուելու բազմի կամ անբաղդութիւնն ունեցաւ:

Այս մեծատաղանդ անձը՝ բնութեան մէջ ձրգած չէ արիւն ինք մը, որ իրեն քնարին վայելուէ առաջինը չենէ:

Նա՛ իր քերթարիք երգերը՝ երբեմն Հրանդ կըստորագրէր:

բառարկուած երկասիրութիւնը, որք են՝ Առաջին Մրնասնը (տպ. 1864). Անահիթային Նոսահ (1865). Քաթիկ յաւելան Հայաստանաց (1868). — Ծ. խ:

Իրեն առաջնորդող Մուսային ամենուրեք գեր-
թողական գողոր խանգ մը կը շնչէ :

Պէշիքթաշեան՝ ճարտար հետեւողութիւններ
ալ ունի :

Ասանք անգամ իր փառքը կը կազմեն :

Այլուստ պարզ քար մը առնել , և զայն ագա-
մանքի վերածել՝ ամէն գլխի գործ չէ :

Նոր քերթողահայր մ' էր սա՛ , աղղ . Ժողովուր-
դախօս քնարերգուաց մէջ :

Պէշիքթաշեանի բնական հանճարը և դիւրա-
թեք լեզուն իր գրութեանը նոր գոյն , նոր ճաշակ
աղղած էին . վասն որոյ բաւական չէ անոր հոտա-
բակութեան արդէն ծանուցեալ մէկ քանի երգերը
միայն ի քննին առնուլ :

Անոր վերջերս ի լոյս բնծայուած Մարէնահրա-
թիւնը լի է բնաիր տաղերով , որոց մէջ յատուկ
արձանագրութեան արժանի են :

Մարէնահրաթիւն Զէր երեւի Երզը , որուն մէջ
գեղեցիկ գառաւիկներ և նկարագիրներ և ընդհան-
րապէս ընտիր ոճ և ճաշակ ի միասին կը փայլեն :

Դարձեալ , Մօր հէ երգը կը պարունակէ փափ-
կութիւն զգացման և բացատրութեան , և իբրեւ
խնայող իւր նմանօրինակ ընտիր երգերէն վար չի
մնար :

Քիչ մը ետքը կուգայ Թաւիլիլը , որ նիւթոյն
պէս դողոր ու քնքոյշ և իրեն սեպհական դեղեց-
կութիւն մը ունի :

Այս երգը՝ գոգցէս Կարալուի մէկ արձագան-
քն է :

Առնել թարմութիւն և սէր կը ներշնչէ և ոճի
տղեկութեամբ կը փայլի : Զիդ-երեւի Երգը և Վէ-
րադաշէ , առաջնորդած նիւթեղան համեմատ՝
սրտածննդի , աղղու և շատ վայելուչ եղանակաւ
տողուած են , և բանաստեղծին մտքի և սրտի հա-
րուստ դանձին պատիւ կը բերեն :

Գաղափարին վեհամութեամբը և լեզուին կրօ-
նային ու արեւեստովը Գիւշաշանց երգը՝ ամենէն
ընտրեալներէն քերթուածոց կարգն է :

Հոս կը տեսնուին այնպիսի բարձր իմաստներ՝
որ հեղինակին երեւակայութիւնը կը չափեն , հա-
ւատաշանքներ՝ որ դիւցազնաց դարը կը նախա-
գոյծեն :

Յայնի հոռաւոր լի է զգացմամբ և գերմանայի
քերթողաց համանման միջամտող երգոյ չափ գե-
ղեցիկ :

Բայց մեծ իմաստ քերթողին ճշմարիտ հայրենա-
սիրական զգացմունքը՝ Աղաբրդուշի նահատակա-
թեան վերաբերեալ երգերուն մէջ կը յղայ :

Չկայ Հայ մը՝ որ անտարբեր ընթեռնուէր այն
շաղխարհիկ կտորները՝ ուր պահ մը դիւցազն պա-
տանայն նկարագիրը , Գաղիկիւնը , Գաղ Վա-
հանները , Ռոստոմ՝ Բեգերը միտք կը բերէ . . . ,
Ուր ապա՝ Աղաբրդուշի առանց Գաղաթի՝ լոկ խաբը
Քերթուող թԱՎՈՒՄԸ և մանաւանդ այն բա՛շ
Տերտերին ախոյն ու խոր նշնշեցող , գոգցէս Աւա-

րայի փառապարգ դաշակն դրուագ մը կ'ընծայէ :

Թաղուհէ՝ օտարապի բանաստեղծի մը մէկ նը-
կարագրութեանը նմանողութիւնն է կ'ըսուի :

Մենք կը պատասխանենք .

Միթէ չընկնար ըլլալ որ միևնոյն առարկան ,
միևնոյն զմայլման ժամանակ տարբեր գրիչներու տակ՝
միևնոյն կարգի և վեհամութիւնը յատալ բերէ : Մա-
նաւանդ երբ կը տեսնենք որ Պէշիքթաշեանի ա-
ռաջնորդը իր հոգին , սիրան ու օրուան ինդիրն
եղած է :

Գրութեան անտիկնոյ շնորհական ոգին ալ ,
արդէն մեր ըսածը շարդարացնէր :

Յուշէ՜ ժողովրդային Պէշիքթաշեանի Տաղերը՝ Մեք
ի մահ հրաւիր երգով մը կը վերջանան :

Ինչպէս Կարապը՝ որ ըստ բանաստեղծից՝ օր-
հասին մօտ իւր ամենէն սրտառուչ նուագը կը
դեղգդէ , այնպէս ալ այս տաղերը՝ մեր վաղամե-
ռիկ քերթողին , ամենէն պարզ՝ սրտաբուլկ և բը-
նական ու միանգամայն վեհամագոյն դարձը կրնան
սեպուիլ :

Պէշիքթաշեանի չքնաղ Մուսային համար՝ այս-
քան սովաւադիւտ մարդօրինակն ալ բաւական
կրնային սեպուիլ անոր անմահութեան պատիւ յօ-
րինելու :

Բայց անոր բաղմամբեղուն տաղանգը՝ շատ մը
սղեկրդութիւններ ալ ձգած է աղղին , որոնց մէջ
Ալըիլը արգասիւս միտքան հաւանութեամբ առա-
ջին կարգի դարձոյ կարգը գառնուած է :

Իսկ միւս սղեկրդութեանց իւրաքանչիւրին ար-
ժանիքը՝ կանխաւոր ներկայացումներով կրնան և
բեւան գալ , մանաւանդ երբ աղղային թատրոննե-
րը շատնալով և կարգադրուելով , ասանք և ասոնց
նման ուրիշ հեղինակած սղեկրդութիւններն ի
հանդէս բերուելու ըլլան :

Հայկական արդի մատենագրութեան առաջնի-
ղին մէջ Պէշիքթաշեանի մահուամբը բացուած վի-
հը կատարեալապէս լեցնող և ժամանակակից բեր-
թութեամբ մէջ քայլուող հանգիստաղղ Միւս , Պ ,
Տեղեղանի ուրիշ բաղմամբ և երկարութեամբ
բնէն ի դատ՝ այս անգամ ի լոյս բնծայած Արշակ Բ
Թատերանուագը՝ աղղին մէջ այս տեսակ մատենա-
գրութեան առաջին փորձն ըլլալով , մեծամեծ գա-
վութեանց արժանի է :

Ըստ ինքեան ուրիշ աղղաց մէջ հեղինակուած
նմանօրինակ գործքերէն ունիչ նուագ պատուական է ,
թէ նիւթոյն ընտրութեամբը , զոր հեղինակը քա-
ջութեամբ ձեռնարկած է աղղ . պատմութիւնն
առնուլ և զոր խիստ լուս յարմարացուցեր է Օբեհայի
և թէ մանաւանդ խտրական լեզուին յատուկա-
թեամբը՝ որ ծայրէն ի ծայր յանդաւոր է :

Ուստի և բաղմամբիւն հեղինակին այս գործը՝
կրկնակի պատիւ կը բերէ աղղին : Նախ թատե-
րանուագը , մատենագրութեան մէջ մեծ մտնելով , և
ապա՝ օտար լեզուով մ' ալ զայն այնքան լաւ բա-

ցատքերով, որուն ներքեւը Կոտայքի քերթող մ'անգամ իւր ստորագրութիւնը գնելու չ'երկայիր:

Նիւթայն պատմական մասը լեզուէ տրամաբան, բայց Գնեկայ մէջ բերուելովը բիշ մը աւելի ընդարձակութիւն գտած է, և փաստնաձեւի գերը, արգարեւ շատ ծարարութեամբ յօրինուած:

Չիլիքիւն նկարագրութեան գաղափար, հիւրանակին գրիչը մինչեւ ցրիւ իւր բնածին կրօնով չ'է կորուսած, և Արշակի պէս բազմաճիւղ առքայի մը անգրաւոր և անաստ կրքերը Գնեկի և Վաղինակի առեւտրային դրոշմայնը հետ արժանաւոր նկարագրուած են:

Գ. Հանդէսին Գ. տեսարանը շատ վաւեր մը ծարար կերպով յօրինուած է, և լատինագրութեան վրայ գեղեցիկ տեսարան մը կրնայ ընծայել:

Բայց այս գեղեցիկութիւններուն արժէքն ու փայլը յաւելցնողը, յայտնի է թէ երաժշտութիւնը պիտի ըլլայ:

Մանասէս, մասնաւոր յիշատակութեան արժանի է Պ. Թէրզեանին գեւ. նոր 'իւրոյ ընծայած Անակրէոնի Տաղից Թարգմանութիւնը 'ի Հելլեն բնագրէն:

Արարէն կը համարձակինք լսել թէ Վիրգիլի ոտի հոլովահաններուն մեղրածորան թարգմանիչն անգամ չ'էր կրնար Անակրէոնի Աղանէալին այն անանան տաղը՝ աւելի քաղցր և ողորկ եղանակաւ հայերէնի վերածել, կամ գլխեւէր բանաստեղծին Այգաւանի և կամ անոր Սիբուռնի և Սիբուռնի պատկերները ծարարագոյն արուեստիւ մեղի նկարագրել:

Վերջապէս իրրեւ ճշգրտութիւն իմաստի և իրրեւ գոգրը ներդաշնակութիւն լեզուի մեծապատիւ բանահիւստին այս գեղեցիկ երկը մեղի փափաքել կուտայ ուրիշ Յայն և Հատին գասական բանաստեղծից գործերն ալ իւր գլխակիւն գրչաւն 'ի Հայ փոխուած տեսնելու:

Սակայն ինչպէս բնութեան յօրինած ամենագեղ ծաղիկն անգամ արեգական ջրով ճառագայթութիւն կարծես որ փթի ի և ուռնաւայ, այնպէս ալ հանձնարել գրիչներուն արդիւնքը, մեծահոգի Մեկնատնիկուն նպատակն և քաջութեամբ լեզուի միայն կրնայ երեւան գալ:

Քաջատոնիկ Տիւրքանի մը ստղծական առատածանութիւնը արեգաբոյր Բագրատունցին երկունքը կը գգուէ և կը պատկէ:

Տասնեան ու Ղարամէան ընտանեաց ուսումնաւորն ոգին՝ Միթիթարեան Հարց գործերը կ'անմահացնէ:

Իսկ այժմուս պերճիմաստ Օսկանի մը շնորհիւ Թէոփի կարապը՝ Արամեան բարբառով իւր երգերը կը կրկնէ:

Մեծայայտ Լեֆ' որ ապագային մէջ, յիշեալ Արամեանցի 'ի Ֆենտիկն անունն ալ Տիւրքաններուն և Տասնեաններուն անմահաց անուններուն հետ զուգարարութեւ պիտի յիշատակուի իրրեւ բարեկարգ խնամակալ ժամանակակից հանձնարներու:

Մինչդեռ նոր գարտ ստղծային բանաստեղծութիւնը այսքան երեւելի անուններով կը պարծի(ք), գեղարուեստից ուրիշ Տիւրքան ալ որ բնաօրէն զգալի խլարուս մը կըստանան: Քանզի միայն շարժումը միւսներուն ալ յառաջագիմութիւն կ'աղղէ:

Երաժշտութիւնը և նկարչութիւնը՝ քերթութեան զանազան բացատրութիւններն են, և անոր համընթաց ընկերները:

Մարգարէութիւնը՝ Լեֆ' բանաստեղծութեամբ կը յախշատուի կը կրթի, երաժշտութեամբ ալ կը քաջաբերի կը գործէ:

Բնութեան մէջ եռագր՝ տալին ուսումն է:

Ուր էութիւն կայ, անդ ներդաշնակութիւն կը տեսնուի:

Երաժշտութիւնը՝ բնութեան այն մայրենի ծայրն է, որ վայրենի մարդկութիւնը 'ի քաղաքակրթութեան տառապնորդէր, բնութիւնը մեղմեց, և աղատութեան օրորոյցին վրայ երգէ:

Տիւրքացի դայիակն է, որ գեղեցիկն, բարեւոյն և ճշմարտին գաղափարները կը ծնուցանէ, անշուշտ լիւն և անձաւելին՝ շուքիւ կուտայ, կը ձառէ, անհունը կը մեկնէ:

Մարգարէ աչքը արեւուն ըլլալն բացած կէտէն մինչեւ յաւիտենականութեան եղբը՝ երգելով կուգայ, կը մեծնայ, և կ'երթայ. . . :

Երկրագործն իր արտը՝ երգելով կը հերկէ:

(*) Երանի' թէ՛ Պ. Այվազեան, Բանաստեղծութեան վրայ ըրած իւր հատուն և կորովի խորհրդածութիւններէն զինի' ոչ թէ այս ինչ բանաստեղծի և այն ինչ քերթուածոյ կամ երգի անունը միայն յիշելով և ներքողելով շատանար, (որ խիստ սովորական է մեր գրագիտաց մէջ) այլ տող տառող քննէր նոյն իսկ քերթուածը կամ երգը, գնահատէր բանաստեղծական արժէքը գտումներու, իմաստներու, գարծուածներու, կարողացութեան և լեզուի ճաշակին մէջ, և ցոյց տար մէն մի գրուած տանաց արժանի տողերը և կողմերը: Մենք այնպէս կը կարծենք թէ՛ այս եղանակաւ ուսումնասիրած մի փոքրիկ երգն աւելի կարող է Երգչի անունն բարձրացնել քան թէ այն դրուատիքը, որ չ'է հիմնուած բանաբնական ազդեցութեամբ լեզու: Հատ կը ցուցնէ մենք, որ բանաբնական այս արգասաւոր ճիւղը, այս բուն բանաստեղծութիւնը, տակաւին մշակութեան աւելում չ'է մեր ազգային արդի գրականութեան մէջ: Մենք միայն վարժած ենք դժբաղդաբար կամ գովել կամ պարտաւել, իսկ անաչառ հոգեով քննել որ և իցէ հեղինակութիւն և նոյն քննութեան արդիւնքը իրօք ծանօթացնել հասարակութեանը՝ ոչ երբէք: Ով որ միանգամ մտադրութիւն գարծուցած է մեր արդշային պարբերականաց մէջ հրատարակուած նորաստեղծ գրեանց աղագրարութեանը, կարող է լրովն իւրաւունք տալ մեզ — Ծ. Խ:

Այս անբարեկամ ցուցանիշը չափազանց կամ տա-
հիւրդ մը կրտսիտ է :

Հայկեր՝ իր երամակը, սրինգով կը մակաղէ :
Բեռնակիրը՝ ծանր բեռը հէ՛լ ետքով կը լծե-
թեցնէ :

Երաժշտութեամբ Տէրի՛նէրը շրջան բոլորակ կը
գառնան ժամերով, և աստեղաց մշտանորոգ՝ նը
ւազաւոր պարը կը ներկայացնեն օրհներգութեամբ :
Վայրենիներն անգամ բնութեան այս օժիտէն
զուրկ չեն : Վասն զի երաժշտութեան նախագոր-
ծին՝ անոնց եղբայրնայ նահապետական փառն է-
ղաւ :

Հարուստ՝ թէ աղքատ, էրբ թշուառ են, կը
միտթարէ երաժշտութիւնը, էրբ յաւաստա՝ կը
քաշալբէ, էրբ տխուր՝ կը փափէ, և էրբ զուարթ՝
կը հրճուեցնէ :

Երաժշտութեան գլխաւոր աւարկներն են,
մեր ամենէն վեճ՝ գաղափարներն ու զգացումները :

Դա՛՛ էկեղեցւոյն մէջ՝ Ամենալիւ կ'երգէ, ընկե-
րութեան մէջ՝ Սէրը, պատերազմին մէջ՝ Ապրաքսիանը,
յիշատակութեան մէջ՝ Հայրենիքը :

Մարդկային հանձարը՝ քննդէս բնութեան ու-
րիշ պարգեւները, նոյնպէս երաժշտութիւնն ալ
արուեստի վերածած է, որ Զայնդուրդէն կ'ըլլուի :

Մեր ազգային երաժիշտներուն մէջ՝ հանգու-
ցեալ Պապա Շամբարձումը՝ մեծ անուն թողած է,
Աւարտարա Նօնան Հայոց մէջ ծաղկեցնելով, և անոր
համար մասնաւոր ձայնագրութեան եղանակ մը հը
նարեւելով, որ մինչեւ ցարգ մեծ գիւրտութիւն կ'ըն-
ձեւէ ուսանողաց :

Յայտնի է թէ՛ Արեւելեան եղանակները, մա-
նուանց Ստապան ու Իսփահանը, և ընդհանրապէս Ա-
րաքական Իմէ սալը՝ Եւրոպացիներն անգամ յա-
պուշ կրթել տուած են :

Մեր երգերը՝ գլխաւորապէս եկեղեցական են,
և Սահակ Պարթեւի, Օձնեցւոյ, Կլայեցւոյ և Պը-
լուզի օրերէն մեզ կը համեմէ :

Վերջին դարու մէջ առաջին համաւաւոր
Հայկականագէտ՝ Խարթալի Տ. Յարութիւն մը
եղած է :

Եւրոպայի պէս ճարտար երգահաններ ունենա-
լը՝ Գոլթան սերնդոց համար անկարելի բան մը չէ :

Եւ այսօր ո՛վ կրնայ ըսել թէ, Գոլթան երգ-
չոց արձագանքը՝ մեր փառաց օրերուն հետ մէկ
տեղ մարեցան՝ էրբ Արեւելեան և Հայկական Քը-
նԱՐՆԵՐՈՒ երկիւստն յիշատակները գեւ մոռ-
ցուած չեն ազգին մէջ :

Սոյն կրկին Քնարները՝ որոց հիգիւսներն
էին Պարոնայք՝ Արիտակէս Յովհաննէսեան, Գառ-
րիէլ Երանեան, և Նիկողոս Թաշճեան՝ իրենց անդ-
րանկութեան մէջ միտենւոյ արժանի էին :

Բայց արդի ազգային երաժշտաց ամենէն ար-
դիւնաւորը Պ. Թերզեանի Արշակ Բ. Թատերա-
նուագին եղանակը յօրինող տաղանդաւոր անձն է :

Պ. Տ. Չուխաճեանի այն երկարութեան մէկ

մասին ունենդիր գտնուող անձանց վկայութիւնը
յոյս կուտայ մեզ՝ որ բանաստեղծ և երաժիշտ այս
թատերանուագին մէջ իրարու արժանի պիտի հանա-
գիտանան :

Ունիմը նաեւ Եւրոպայի այլեւայլ երաժշտորան-
ներէն վկայարար առնելու յաջողած ուրիշ քանի
մը ճարտար երաժիշտներ, որ մը ազգային հա-
մար մեծամեծ յոյսեր կը հայթայթեն ազգին : (*)

Երաժշտութեան հետ ՚ի միասին Նկարչութիւ-
նը և արձանագործութիւնն ալ բանաստեղծու-
թեան թարգմաններն են, և առ հասարակ գեղեց-
կին և վեճման արտայայտութիւնները :

Բայց գծագրութիւնը՝ որ նկարչութեան հիմն
է, ամեն աղատ և մեքենական արուեստից մէջ ի-
րեն յատուկ անդն և օգուտն ունի :

Ունի նաեւ իրեն մասնաւոր ճիւղերն ու տե-
սակները :

Գծագրութիւնը՝ նոյն յարաբերութիւնը ունի
նկարչութեան հետ, ինչպէս ռաւանաւորը բանաս-
տեղծութեան :

Գծագրութիւնը — որ գծագրութեան ալ է —
երկրաչափութեան կ'առնու սկզբունքը :

Մէկը որչափ որ բնութենէն օժտուած ըլ-
լայ՝ դարձեալ առանց դաստառի անհնար է կա-
տարեալ գծագրի ըլլալ :

Բնութիւնը՝ իր պարզութեամբ մեր աչքին կը
ներկայանայ :

Մեր աչքէն գաղափարին անցնելով՝ ձեռքին
հաղորդողը՝ օրէնքն է :

Օրէնքն ալ վարժ ու փորձ դասատուն կը
ճանչնէ :

Իսկ նկարչութեան գաղտը, այսօրին ալ բաւա-
կան չէ :

Պէտք է գծագրութեան հետ, նաեւ գիւր և
Էրանգ :

Եթէ առաջնով ձեւը կամ չափը կ'իմանանք,
երկրորդով և երրորդով ալ նիւթին ընտրութիւնը,
և անոր գոյնը ու արտայայտութիւնները :

Ճարտար նկարիչը՝ հաստատամտութեամբ, ըզ-
գացմամբ, ճաշակով, ճշտութեամբ և վայելու-
թեամբ կը կազմուի :

Առով հանգերձ ուսանիլ պէտք է նաեւ՝ ճար-
տարապետութիւն, ընդօրինակութեան գիտու-
թիւն, մարդակազմութիւն, նախնեաց ճարտարա-
պետութիւն, պատմութիւն և սկզբունք բնարու-
ծութեան :

(*) Ազգային երաժշտութեան ներկայ վիճակին նը-
կատմամբ բոլորովին տարբեր է մեր կարծիքը : Մենք
առեւի համափառ ենք Պ. Եղիա Տնտեսեանի գիտու-
թեանը, որոնք հրատարակուած են Ժամանակ
հանդիսի մէջ, (1864 թիւ 54 և 45) Մէլուի մէջ,
(1864. 248), և Սիմի մէջ (1867, թիւ 6. 7. 8.
9). — Ծ. Խ.

Գեղարուեստից մէջ անդրադարձին պէս նը կարիշն ալ արարութեան թարգման է :

Սա է որ անշուշտ նիւթին ձեւ՝ գոյն և գրեթէ կեանք կուտայ :

Իր կէտն է՝ վրձինը :

Եթէ Խառնան՝ Գաղղիան, Հոլանտան և Գերմանիան Միքէլ-Անձելոներով, Բուսոններով, Ռէմպանդներով և Գաուդիաններով կը պարծին, Հոլանտան ալ 19-րդ դարուն մէջ՝ իր պանծալի Այվադաֆերինով, Պալաններով, Սաքսիաններով, Ումպերներով, Էքսերմաններով և Սրապաններով կը վառ աւորուի :

Արդէն ասոնք իրենց գործերը հասարակաց մրցման կրիչը հանած են :

Պ. Յովհաննէս Այվադաֆերի Զրհէշէշէ. և մանաւանդ՝ Երիւր Էր անլիւնով և անդադարաւ և հոգի Ապրաքայ շէշէր ի իշխան ըստը՝ ստեղծագործութեան անդուգական պատկերը. իրիճա ձե՛լ Արեւան ճարճ Դիւն. Փարիսը արուեստահանգիտին մէջ գրած՝ 1854ին Սիւնդի Թիւրքո-Սիւնդ, որուն համար Գաղղիոյ Կառավարութեան մանաւոր մետալի օն ըստացած է : Տրաքիսը՝ լաւիշէն լաւաւորելու. Սոսիլի Նապիէլի-Սիւնդ ինչ. ասոնք իրենց տեսակին մէջ նոյն իսկ Եւրոպիոյ համար մէն մի գրուի—գործոց են :

Իսկ Պալանց աննուագործ գերդաստանին վայելչապէս կերտուածները, և մանաւանդ Յակովբ պէյին վսեմ հանձնարոյն ծնունդ՝ կայսերանիստ պալատները, ճարտարապետական արուեստին օրինակ հանդիսացած և օտարալից բարձրաստիճան այցելաներին անգամ յակնիւս թողած են :

Դարձեալ Պ. Արքայամ Սադայեանի իւսկիւտար՝ Ելէն—Մահալէի Ս. Կարապետ եկեղեցւոյն համար քաշած Պոլոս և Պէրլոս սափաշից պատկերները՝ յատուկ յիշատակութեան արժանի են :

Զուգակշիռն մէջ Պետրոսը՝ եզական է իր կատարելութեամբ և նորութեամբ :

Նոյնպէս են նաեւ հանգուցեալ Օրէան Պոլոս աղաին, Պալան Կարապետ և Բարուսի պէյերան կենդանակարները :

Պ. Տեղեմաք Էքսերմանի թաւրթի Բաշիշէ, Արեւելեան Հայկական Ոճի Աղբիւրի Դոյ սերահարաւիտիճ. Բե.այի համաճարալի հրեանք. Սիւնիսի պատկերը՝ շատ ընտիր և գեղեցիկ նկարներ են :

Ուսում Պէհրաւ Էֆէնտիին բաղմամբիւ գործերը, որոնց մէջ Պոլոս արուեստահանգէսին գրուած Տաճկաստանի յոսանքաւորման երեւեկագոյնն է, ամէնուն յայտնի ըլլալով, երկար դրուատաւաց չի կարօտիր :

Ունի նաեւ Հայաստանի Ժերոնիսի պատկերը, Տաճկայ Վիլնիայի վրայ ըստ պատկերաման պատկերը, Յոնի Գեղեցիկ, և Անի Ղաթալի ղայն նկարական հեղինակութիւնները :

Ո. Պէհրաւ Էֆէնտի, արքունի պալատին ալ պատկերահանն է :

Վերջապէս Ժամանակակից Հայ պատկերահաններու դասին մէջ պատուաւոր տեղ մը գրաւած

է նաեւ Պ. Պետրոս Սրապան, որուն այլեւայլ գործոցը մէջ ընտրեկագոյն կը համարուին Օրոսիսի Սոսիլի ձեւի իւրաքանչիւր, Սամսիի մէջ Հուսիմեական Հայոց եկեղեցւոյն համար հեղինակած Պոլոս—Պէրլոսի պատկերը. Ելիսի աղբիւրը և այլն :

Այս տեղ կը հարկադրիք նաեւ յիշել Արտուրադեան Եղբայրները, որոնք մանրանկարի մէջ թէպէտ խիստ ճարտար, բայց մանաւանդ լուսանկարութեան արուեստը Թուրքիոյ մէջ ծաղկեցրելովն մեծ համբաւ ստացած՝ և այս ճիւղին մէջ Եւրոպայի ամենէն երեւելի արհեստագործաց հետ ի կշիռ գալու թեւակոխած են :

Հոյլ ի հոյլ գունազարդ նկարներ՝ մեր ազգ. հինաւուրց ծաղկանկարներուն մէջ ալ կը գտնուին :

Ծաղկաւաններ և ծաղկոցաձուրեր ու եկեղեցական պատկերներ խիստ կիրթ ճաշակաւ նկարուած տեսանք անձամբ՝ Եւրոպիոյ մէջ, Մեծ. Մարտիրոս պատուելի տեղացի վարպետ նկարչին քով, որ այժմ վախճանած է :

Հայաստանի ուրիշ գաւառներուն դալով, ճիւտայի հանգ՝ Մահալէի Մարտիրոս բնիկ Վանեցի երեւելի պատկերահանին գործերը շատ գովելի են :

Խրախուսներ ուրեմն գեղեցիկ դպրութեանց և արհեստից մշակութիւնը :

Քանի, ասոնք ազգի մը սիրտն ու ճաշակը կը կրթեն, բարքը կը բարեւաւեն, և ապագան կը պատրաստեն :

Հայաստանի գաւառներուն համար ընական յարմարութիւնը չէ որ կը պակսի, այլ կրթութիւնը :

Կեսարիոյ Նափաշիւրը՝ որոնց մեծ մասը Հայ են՝ անուս պատկերահաններ են :

Քանի քանի Այվադաֆերիներ կը սնուցանէ իրոր Ասիոյ օրհնաւ հողը իւր ծոցուն մէջ, որոնք երեւան դալու և անուն մը ստանալու համար կրթութեան լամբարին կը հարօտին :

Որքան բանաստեղծներ, երաժիշտներ, ճարտարապետներ կը պարունակեն Հայաստանի խորճիթները, որոնց ինչ ըլլալը թէ իրենց և թէ աշխարհի ծանցներու համար՝ վարժապետի մը դիւթական գաւառներ միայն կը պակսի :

Ուստի ջանանք դպրոցներուն վիճակը բարեբերու, որպէս զի նոր սերունդին հետ ազգին մարմինը նոր կեանք և առնչութիւն ստանայ :

Չի մոռնանք երբեք որ այնպիսի դարու մը մէջ կապրինք՝ ուր ուսումն և գիտութիւնը միայն ազգութիւնները կանգուն կը պահեն և հայրենիք մը կը շինեն :

Իսկ տղէտ և անոպայ մնացող Ժողովուրդները, ապագային մէջ իրենց Անուր Բերքը կը պատրաստեն :

Ա. Յ. Այվաշեան